

Yeni İpek Yolu Stratejileri Ve Trans- Avrasya Güvenlik Sistemleri

New Silk Road Strategies and Trans- Eurasian Security System

ÖZET

İpek Yolu günümüzde, eski tarihî ve klasik tanımından çok daha geniş alanları kapsamaktadır. İpekyolu'nun günümüzde ve gelecekteki ufku hakkında yapılan ve yapılacak araştırmaların, esasen bu konuyla ilgili stratejilerin anlaşılması bakımından büyük katkılar sağlayacağı bir gerçektir. İpek Yolu daha geniş stratejik alanlara yayılabildiği ölçüde değer kazanmaktadır. Görülmektedir ki Yeni İpekYolu literatürünün önemli bir kısmı, askerî ve siyasî hedefler arz etmektedir. Bu hedefler arasında bulunan Güney Kafkasya ve Türkistan ülkeleri ile Batı arasında güçlü politik, ekonomik ve güvenlik bağlarının geliştirilmesi, bu bölgede güney, kuzey ve doğudan gelecek politik ve ekonomik baskılara karşı son derece hassas olan istikrarı teşvik edecektir. Bunları tecrübe etme girişimleri ise genel olarak, insanî ve övgüye layık görülmektedir. Bu çerçevede Batı Avrupa'yı Türkistan'a ve oradan da Uzak Doğu'ya bağlayan bir enerji ve nakil koridoru ağının oluşturulması tasarlanıyor. Bu makalenin konusu bir "Trans-Avrasya Güvenlik Sistemi" olarak tanımlanan İpek Yolu stratejilerinin içerik ve kapsamını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: İpek Yolu, ABD, Çin, Türkistan, Kafkasya

ABSTRACT

Silk Road today, covers a wider meaning of the old historical and classical definition. It is a fact that researches carried out today and to be done in the future about the vision of the Silk Road are going to contribute to the understanding of the strategies on this issue. Silk Road gains the more value the more it spreads to the wider strategic areas. It is seen that the new Silk Road Project has mostly military and political objectives. The improvement of

Ergin AYAN
Prof. Dr.

Ordu Üniversitesi, Fen
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
alpsunkar@hotmail.com

«ABD gibi statükocu ülkelerin yeni Asya merkezli girişimlerine (Asia Pivot) ve Çin'i dışarıda bırakan yeni ticaret anlaşmalarına (Trans-Pasific Partnership) da bir cevap olarak okunabilecek bu proje Çin'i Avrupa ve Ortadoğu'ya bağlaması açısından önemlidir. »

Eser Geçmişi

21/10/2016'da başvuru alındı, 09/11/2016'da kabul edildi, 25 Aralık 2016' da yayımlandı.

Paper History

Received on 21/10/2016, Accepted on 09/11/2016',
Published on 25 December 2016

DOI:

<http://dx.doi.org/10.21551/jhf.281813>

political, economic and security issues between the South Caucasus-Turkestan and West, which is one of the objectives, will encourage the stability against future economic pressure of South, North and East. The attempts to experience these are generally seem humanly and admirable. In this context, it is being designed to create a network of energy and transport corridor linking the Western Europe to Turkestan and thence to the Far East. The subject of this article is to clarify the content and scope of the Silk Road Strategies which defined as a “trans-Eurasian security system”.

Key Words: Silk Road, USA, China, Turkestan, Caucasus

Giriş

Tarihi İpek Yolu, Çin’den Avrupa’ya uzanan ticaret yoluna verilen ad olup, tarih boyunca kullanılan en büyük kervan yollarından biridir¹. Burada dile getirmek istediğim ilk şey, tarihi devirde bir gelir kaynağı olarak İpek Yolu kervancılığının Türk kavimleriyle komşuları arasında şiddetli rekabetlere sebep olduğudur. Hunlardan Uygur Hakanlığı’nın yıkılışına kadar yaklaşık bin sene müddetle Türkler ve Çinliler İpek Yolu’nun transit geçit merkezi olan İç Asya bölgesine egemen olmak istemişlerdir. Türkistan bölgesi İpek Yolu’nun bir hayli canlı olduğu bilhassa Ortaçağ’da altın dönemini yaşamış ve tarihe Türk-İslâm kültürünün zengin mirasını bırakmıştır. Coğrafi keşiflerden evvel İpek Yolu üzerinde Kaşgar, Buhara, Semerkand ve Merv gibi önemli şehirler kurulmuş ve Türkistan bölgesi İslâm medeniyetinin ana santrali ve merkezi durumuna gelmiştir. İpek Yolu vasıtasıyla batı ile doğu arasında birincisi felsefeler ve dinler ikincisi sanat modelleri ve gelenekler üçüncüsü de bilim ve teknikler yayılmaktaydı. Örneğin Birunî, İbn-i Sina, Farabî, Yusuf Balasagunî, Mahmud Kaşgarî, Ahmed Yesevî, Ali Kuşçu bu dönemlerin iz bırakan aydınlarıdır. Böylece İpek Yolu asırlarca doğunun bilgisini, bilgeliğini batının pratikliğine ve zenginliğine taşıdı. Dört tarafı kara ile çevrili olan ve İpek Yolu vasıtasıyla dünyaya açılan Türkistan kıtası ise, yüz yılı aşkın bir süredir dünyaya kapalı kalmıştır. On dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren Çarlık yönetiminin uyguladığı yalnızlaştırma siyaseti Türkistan’ın çevresine kapanmasında etkili olmuştur. On sekizinci yüzyıldan itibaren bir yandan bölgede meydana gelen bölünmüşlük ve iç kavgalar, bir yandan da kuzeyden Rus Çarlığı’nın, güneyden de İngiliz İmparatorluğu’nun yayılmacılığı, Türkistan’ı dünyadaki gelişmelerinden izole etmiştir. Bölgenin Rus egemenliğine girmesinden sonra ve devam eden Sovyet döneminde Moskova merkezli bir ulaşım alt yapısı ortaya çıkmıştır. Şimdilerde Yeni İpek yolu diye adlandırılan proje, bütün ulaşım ağlarını birbirleriyle birleştirecek olup, bölge ülkelerini küresel bir ticaret yörüngesine oturtabilecek nitelikte görünmektedir.

1 Geniş bilgi için bkz. E. Kalan, “XIII-XIV. Yüzyıllarda Kuzey İpek Yolu ve Altın Orda Hanları’nın Ticaret Politikaları”, *Avrasya Etüdleri İpek Yolu Özel Sayısı*, Hangar Marka İletişim Reklam Hizmetleri Yayıncılık Ltd. Şti., Ankara 2014/1, s. 43-62.

ABD'nin İpek Yolu Stratejileri

Amerika'nın İpek Yolu Stratejisi (Silk Road Strategy: SRS), Sovyetlerin hızlı çöküşüne bağlanmaktadır². Günümüzde İpek Yolu Stratejisi'nin, bir "trans-Avrasya güvenlik sistemi" olarak tanımlandığı özellikle vurgulanmalıdır, çünkü Avrasya koridorunun militarizasyonunu çağrıştırmaktadır³. Nitekim, İpek Yolu Strateji Yasası'nda, Güney Kafkasya ve Orta Asya'da çatışmaları çözmek için ABD'nin çabaları şu şekilde ifade edilmektedir: "Başkan, Güney Kafkasya ve Orta Asya'daki çatışmaların tarafsız, adil ve kalıcı çözümü için uygulanabilir tüm diplomatik araçların kullanılması gerektiğini basın ve üst düzey ABD Hükümeti yetkililerinin katılımıyla gerçekleşen kongrede duyurmuştur⁴."

Bu dış unsurlardan dolayı, ABD'nin, Güney Kafkasya ve Orta Asya politikalarının geleceği, zaman içerisinde bazı siyasi ve ekonomik unsurlara göre vaziyet alacaktır. Bunun nedeni İpek Yolu'nun günümüzde eskisinden çok daha geniş alanı kapsamıştır. Amerika'nın bu alanlardaki çıkarları söz konusu olduğundan askeri, toplumsal ve ekonomik sorunlardan uzak duramaz. Bu coğrafyalardaki modern sanayi toplumu olma sürecini henüz tamamlayamamış olan bazı toplumlar yeni dünya düzenine uyumda duraklama gösterirken, ABD'nin bu değişim sürecine ilgisiz kalacağı elbette düşünülemez.

SRS'ye göre Güney Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinde ABD'nin politikası şöyle olacaktır; "İnsan haklarını, bağımsızlığı, egemenliği desteklemek ve demokratik bir hükümete saygıyı güçlendirmek. Irkçılık ve antisemitizm karşıtı anlayışları teşvik etmek, hoşgörü ve çoğulculuk anlayışlarını desteklemek. Bölgesel çatışmaların çözümüne aktif olarak yardımcı olmak ve sınır ötesi ticareti kolaylaştırmak. Dostane ilişkileri ve ekonomik işbirliğini teşvik etmek. Piyasa odaklı prensip ve uygulamaların teşvikine yardımcı olmak⁵."

Görüldüğü gibi, ABD anılan coğrafyalardaki eski Sovyet cumhuriyetlerini kendi nüfuz alanına entegre etme bakış açısıyla, insan hakları, demokrasi, bağımsızlık, ekonomi gibi kavramları sürekli gündemde tutmaktadır⁶. Demek ki İpek Yolu Stratejisi, bir bakıma ABD-NATO müdahaleciliğinin temeli haline gelmiştir. Fakat, diğer yandan Rusya, Orta Asya'daki Amerikan angajmanını gözü kapalı bir şekilde karşılamamıştır. Askeri

2 SRS, 3 Ağustos 1999'da ABD Kongresi'ne sunulan bir yasa tasarısı olarak formüle edildi. Bu tasarı, 17 Ağustos 1999 tarihinde ABD Başkanı tarafından imzalandıktan sonra yürürlüğe girmiştir. Bu yasa tasarısı Güney Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin ekonomik ve siyasi bağımsızlığını desteklemeye yönelik 1961 Dış Yardım Yasası'nda yapılan değişikliktir. İpek Yolu şöyle tanımlanmaktadır: "Antik İpek Yolu, Orta Asya ve Güney Kafkasya'nın ekonomik can simidi olup, şimdi Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan devletlerinin topraklarından geçmektedir.", bkz. Silk Road Strategy Act, <http://www.govtrack.us/congress/bills/109/s2749/text>, 1999, Erişim Tarihi: 04. 02. 2016.7. s. 195-206.

3 Brzezinski'nin ifadesiyle "ABD, Orta Asya'ya egemen olmak için çok uzak; ancak dışında kalamayacak kadar da güçlüdür.", bkz. Z. Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Stratejik Gereklilikleri*, Çev. Y. Türedi, İnkılâp Yayınevi, İstanbul 2005, s. 206.

4 Silk Road Strategy Act, <http://www.govtrack.us/congress/bills/109/s2749/text>; F. Elma, "Küreselleşme Sürecinde Güney Kafkasya Demokrasi, Güvenlik Ve İşbirliği Sorunu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/6, Kış 2009, s. 195-206.

5 Silk Road Strategy Act, <http://www.govtrack.us/congress/bills/109/s2749/text>.

6 M. Sadria, "Changes in Central Asia-Migration, Modernization and Social Transformation", *II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi Kongre Kitabı*, Kocaeli Üniversitesi Yayını, Kocaeli 2009, s. 81-96

ve ekonomik zaafı bulunan Orta Asya ülkelerinde içten içe süren bir güç mücadelesi yaşanmaktadır. Rusya'nın biri BDT diğeri Şangay İşbirliği Örgütü olmak üzere iki kanal üzerinden Amerikan angajmanını dengelemeye çalıştığı söylenebilir. Burada ilk öncelik BDT çerçevesinde girişilen entegrasyon faaliyetleriyken, ikinci öncelik Çin ile stratejik işbirliği çerçevesinde politikaların yürütüldüğü Şangay İşbirliği Örgütü'ndedir⁷.

Bu noktadan bakıldığında Rusya'nın eski Sovyetler dönemindeki bütünsel varlığının özlemine çektiği söylenebilir. Geleneksel olarak Çin ile aynı kaderi paylaştıkları için, aralarında şimdilik geçerli bir ittifak söz konusu olmaktadır. Her iki devlette birbirinden farksız olarak İpek Yolu stratejilerini kendisinin potansiyel ilgi alanının dışında tutmayacaktır.

Çin ve Yeni İpek Yolu

Örneğin Şangay İşbirliği Örgütü'nün aktif bir üyesi olarak Çin İpek Yolu'nu canlandırmayla ilgili görevi üstlenmiştir⁸. Çin ile Rusya'nın Amerika'nın küresel gücüne boyun eğmeyecekleri açıktır. Çin liderinin İpek Yolu konusunda Kazakistan'la uzlaşmaya çalışması projede Orta Asya'nın en büyük gücü sayılan bu ülkeye verilen ehemmiyeti göstermektedir. Çünkü proje çerçevesinde karadan Çin'i Avrupa'ya ulaştıracak en verimli yol olan Kazakistan'ın Khorgos sınırı, Çin'i Orta Asya'ya oradan da Avrupa'ya ulaştıracaktır. Bu durum Kazakistan'ı Yeni İpek Yolu Projesi'nin kilit ülkelerinden biri haline getirmiştir⁹.

ABD gibi statükocu ülkelerin yeni Asya merkezli girişimlerine (Asia Pivot) ve Çin'i dışarıda bırakan yeni ticaret anlaşmalarına (Trans-Pasific Partnership) da bir cevap

7 F. Pirinççi, "Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Orta Asya Politikası: Beklentiler ve Gerçeklikler", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63/1, Ocak-Mart 2008, s. 228; 1996 yılında başlattığı Şangay Beşlisi inisiyatifi ile Çin Halk Cumhuriyeti, Doğu Türkistan'ı ekonomik olarak bölgeye entegre ederek, bir çok sorundan biri olan iktisadi problemlere çözüm üretmeye çalışmıştır (Şangay İşbirliği Örgütü hakkında daha geniş bilgi için bkz. E. Ayan, "Avrasya'da Değişen Dengeler Üzerinde Oynanan Küresel Oyunlar", *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2010, Sayı 1, s. 43; Buna mukabil, Çin ile Türkistan devletleri arasındaki sınır sorunlarının tamamı Çin lehine çözümlenmiştir. Doğu Türkistan tüm Türkistan devletlerinde terörist hareket olarak tanınmış, Çin ile birlikte ortak güvenlik tatbikatları düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra ekonomik işbirliği çerçevesinde Çin, bölge ülkelerine ciddi yatırımlar yapmaktadır. Bkz. M. Turgut, *Orta Asya ve Kafkasya'da Güç Politikası*, USAK Yayınları, Ankara 2008, s. 51.

8 Çin Cumhurbaşkanı Xi Jinping, 7 Eylül 2013 tarihinde Kazakistan'ın Nazarbayev Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada, İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nın ortaklaşa inşa edilmesine ilişkin stratejik bildiriye ilk defa ortaya koydu. Xi Jinping daha sonra 3 Ekim 2013'te Endonezya Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada, Çin'in ASEAN ülkeleriyle deniz üzerindeki ortaklık ilişkilerini iyice geliştirerek "21. Yüzyıl Deniz Üzerinde İpek Yolu"nu birlikte inşa etmeye hazır olduğunu açık bir dille ileri sürdü. Bkz. China.org.cn, 1 November 2013.

9 E. Özdaşlı, "Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi ve Küresel Etkileri", *Turkish Studies*, Vol. 10/15., Fall 2015, s. 585; Xi Jinping'in Nazarbayev'i ziyareti anlamlıydı. Kazak hükümeti, Rusya'nın sorunlu ekonomisine Kazak bağımlılığını azaltmanın bir aracı olarak İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'na katılımı memnuniyetle kabul etmiştir. İpek Yolu ekonomik Kuşağı ile ülkesinin ekonomi politikasını bağlamak isteyen Nazarbayev, bu arada Rus mevkidaşı gibi kendi ekonomik kalkınma stratejisini geliştirdi. O, sanayi ve ulaşım dâhil olmak üzere kilit alanlarda altyapı gelişimine odaklandı. 2018'e kadar yol yapım projelerinin dokuz milyar dolara mal olacağı tahmin edilmektedir. Bkz. Alvin Cheng-Hin Lim, "China And The Eurasian Economic Union: Prospects For Silk Road Economic Belt-Analysis", *Eurasia Review A Journal of Analysis And News*. www.eurasiareview.com/14052015-china-and-t, *Erişim Tarihi* 10. 03. 2016.

olarak okunabilecek bu proje Çin'i Avrupa ve Ortadoğu'ya bağlaması açısından önemlidir. Bu yeni yol ve kuşak (One Belt One Road) ile ülkeler arasında politika uygulamaları, ticari imtiyazlar, yatırım kolaylıkları, finansal işbirliği, kültürel yakınlaşma gibi temel ilişkilerin kurulması öngörülmüyor. Böyle bir projenin ekonomik finansmanı, bölge güvenliği ve jeo-politik gerilim alanları ile kültürel işbirliği alanları Çin'in en fazla önem verdiği konular arasında geliyor¹⁰.

İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve 21. Yüzyıl Deniz Üzerinden İpek Yolu stratejilerinin ileri sürülmesi, yeni küresel ekonomik ve siyasi düzenin kurulmasını derinden etkileyecektir. Bu tür bir projeden evrensel düzeyde uygulanabilecek genel ekonomik ve siyasi modeller elde etmek de mümkündür¹¹. Mamafih Yeni İpek Yolu Projesi'nin, hattın geçeceği altmış beş ülkede refah kuşağı oluşturması beklenmektedir¹².

İpek yolu projesi, bölge ülkelerinin karşılıklı güveni artıracak stratejilerin inşası ile güvenlik tehditleriyle mücadele etmek için avantajlı koşulları yaratma işlevi görecektir. Muhtemel dev bir pazar modelinin kurulmasına yararı dokunacaktır. Ekonometristler, söz konusu stratejilerin denenmesi halinde Çin'in Orta ve Doğu Avrupa'ya bağlanacağını tahmin etmektedirler. Halen Çin, İpek Yolu üzerinde bulunan birçok ülkenin en büyük ticaret ortağı, en büyük ithalat pazarı ve başlıca yatırım ülkesi konumunda yer almaktadır.

Avrasya Koridoru Güvenlik Sistemi

Bununla birlikte İpek Yolu Stratejisi'nin hayata geçirilmesi, üzerindeki enerji kaynaklarını kontrol etmek ve ticaret yollarını korumak için, tüm Avrasya koridorunda uygun bir güvenlik sistemi gerektirmektedir. ABD Kongresi'nde "Sınır Kontrol Yardımı başlığı altında: Yardımın Amacı Güney Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin kendi sınırlarını güvence altına almak, yasadışı uyuşturucu ticareti ve kitle imha silahlarıyla ilgili teknoloji ve malzemelerin yayılmasını ve organize suç faaliyetlerini önlemektir. Destek faaliyetleri: Ulusal sınır muhafızları, sahil güvenlik ve gümrük kontrollerinin yeteneklerini geliştirme konusunda Güney Kafkasya ve Orta Asya'daki bu ülkelere yardım dâhil destek verilmelidir" denilmektedir¹³. Bu bölümde aslında güvenlik için militarizasyon sorununa vurgu yapılmıştır. Bu militarizasyon, özellikle Çin, Rusya ve İran'a karşı yönelmiştir. Kongre

10 Projenin finansmanı konusunda İpek Yolu Fonu adıyla özel bir fon kuran Çin, bunun yanı sıra Asya Altyapı ve Yatırım Bankası (Asian Infrastructure and Investment Bank) adıyla yeni bir uluslararası yatırım bankası kurarak diğer ülkeleri de bankanın kurucu üyesi olmaya davet etmiştir. 2015 yılında tamamlanan ve Türkiye'nin de aralarında bulunduğu kurucu üyeliklerden sonra banka aktif olarak çalışmaya başladı. Ancak böyle bir bankanın kuruluşu Çin'in sadece bölgesel değil küresel ekonomi ve siyaseti de etkileyebilecek bir konuma gelmesini ifade ediyor. Bu durum da başta ABD olmak üzere bölgede ABD müttefiki olan diğer ülkeleri de tedirgin etmektedir. Bkz. Zan Tao, "İpek Yolu Projesi ve Çin'in Küresel Stratejisi", Değerlendirme Kadir Temiz, *Bülten*, 2015, S. 87, s. 10.

11 B. Günay, "A Quest in Central Asia: "Social Genes" and New Political Models", *II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi Kongre Kitabı*, Kocaeli Üniversitesi Yayını, Kocaeli 2009, s. 17-39.

12 Milliyet, "İpek Yolu'na Refah Formülü", 12.05.2015; E. Başyurt, "Hindistan, İpekyolu'nu arıyor", *Aksiyon*, 1997; K. Leonard, "The Silk Road Renewed? South Asian Entrepreneurs in Uzbekistan", *South Asia: Journal of South Asian Studies*, 2010, 33/2, s. 276; 2014 rakamlarına göre dış ticaret hacmi 4,5 trilyon dolara yaklaşan Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi'nin hayata geçirilmesi ile daha da büyüyeceği hesap edilmektedir. Bkz. Özdaşlı, a.g.m., s. 584.

13 Silk Road Strategy Act, <http://www.govtrack.us/congress/bills/109/s2749/text>.

tasarı metninde şöyle deniyor: “Başkan, Güney Kafkasya ve Orta Asya’daki çatışmaların tarafsız, adil ve kalıcı çözümü için uygulanabilir tüm diplomatik araçların kullanılması gerektiğini basın ve üst düzey ABD Hükümeti yetkililerinin katılımıyla gerçekleşen kongrede duyurmuştur. Güney Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinde muharip taraflar arasında uzlaşma temeli oluşturulması, iç çatışma ve savaştan etkilenen bu ülkelerde ekonomik gelişmenin desteklenmesi ve geniş bölgesel işbirliğinin teşvik edilmesi temel hedefler arasındadır¹⁴.”

1999 İpek Yolu Strateji Yasası’nda, güneyden, kuzeyden ve doğudan gelen siyasi ve ekonomik baskılara maruz kalan Kafkasya ve Türkistan devletlerinin Batı’yla bağlarının gelişmesiyle istikrara kavuşacağı belirtilerek ABD yardımlarının gerekliliği bir kez daha vurgulandı: “Hava ulaşımı dâhil iletişim, ulaşım, altyapı planlaması, finansman, ABD şirketlerinin ve yatırımcıların katılımını ve inşaat sektörünün teşvik edilmesi, karayolları, demiryolları, liman tesisleri, nakliye, bankacılık, sigorta, telekomünikasyon ağları ve gaz ve petrol boru hatları da dâhil olmak üzere ticaret ve enerji sektörünün desteklenmesi. Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası, Uluslararası Finans Bankası ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası ile Amerika Birleşik Devletleri temsilcileri, Güney Kafkasya ve Orta Asya ülkelere bölgesel ekonomik işbirliği ve fiziki altyapının geliştirilmesi için gerekli yardımların yapılması kararlaştırılmıştır. Serbest piyasa ekonomileri için bu ülkelerin yetenekleri geliştirilecektir ve Güney Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin Dünya Ticaret Örgütü’ne katılmaları için politikalar, yasalar ve düzenlemeler yapmalarına yardım edilecektir. Amerika Birleşik Devletleri ile Güney Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri arasında sıfıra sıfır tarifeler kurulmasını düşünülmektedir. Güney Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri arasında bölgesel işbirliği için gerekli olan fiziksel altyapının geliştirilecektir. Yakın ekonomik ilişkiler teşvik edilecek ve bu ülkeler ile Amerika Birleşik Devletleri ve diğer gelişmiş ülkeler arasında sınır ötesi ticaret kolaylaştırılacak. Tanımlanan faaliyetleri desteklemek üzere Amerika Birleşik Devletleri İhracat-İthalat Bankası, 1945 İhracat-İthalat Bankası Yasası’na göre finansman için uygunluğuna dair inceleme işlemini tamamlar. Overseas Private Investment Corporation tarafından sigorta, reasürans, finansman veya diğer yardımlar sağlanır¹⁵.”

2006’da güncelleştirilen bu yasa eski Sovyet coğrafyasını dönüştürme stratejisinin bir parçasıydı. İpek Yolu, Afganistan’da istikrarın sağlanması ve bölgede yeni ticari kanalların açılması süreci için bir fırsat niteliğindedir. Afganistan’daki gelişmeler uluslararası toplumun dikkatini çekmekte ve ülkenin kalkınmasına yönelik çeşitli projeler geliştirilmektedir. Ülkede güvenlik sorunlarının çözülmesi, siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanması, yeni ekonomik girişimlere ortam hazırlamaktadır¹⁶. Bu nedenle Afganistan’ın yeniden imarı sürecine başta Orta Asya Cumhuriyetleri olmak üzere çeşitli ülkeler destek vermektedir. Bu bağlamda Türkiye de, Kasım 2010 tarihinde Afganistan’a destek sağlamak amacıyla gerçekleştirilen Bölgesel Ekonomik İşbirliği Konferansı’na (RECCA) ev sahipliği yaparak sürece katkıda bulunacağını göstermiştir¹⁷.

14 Silk Road Strategy Act, <http://www.govtrack.us/congress/bills/109/s2749/text>.

15 Silk Road Strategy Act, <http://www.govtrack.us/congress/bills/109/s2749/text>.

16 İpek Yolu ve Afganistan hakkında bkz. A. C. Kuchins, T. M. Sanderson, D. A. Gordon, “Afghanistan: Building the Missing Link in the Modern Silk Road”, *The Washington Quarterly*, 2010, 33/2, s. 32-36.

17 Ö. Kulaklıkaya, “Modern İpek Yolu Orta Asya’nın Küresel Ekonomiye Açılan Kapısı”, *Tepav*, <http://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/1255/Omercan+Kulaklikaya.>, Şubat 2013, Erişim Tarihi 28.03.2016, s. 4.

Görülüyor ki, küresel güçler gerçek hedeflerinin yanı sıra, faaliyet göstermek istedikleri alanlara sosyal, ekonomik vesaire imkânlar sunmayı vaad etmeye ihtiyaç duymaktadırlar: “Güney Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinde demokratik hükümet kurumlarını teşvik etmek, uluslararası kabul görmüş insan haklarına saygılı, dini hoşgörü de dâhil olmak üzere çoğulcu toplumların büyümesi için gerekli koşulları yaratmak. Parlamenter kurumları ve uygulamaları güçlendirecek programlar da dâhil olmak üzere demokrasi inşa için yardım etmek. Sivil toplum kuruluşlarının ve bağımsız medyanın gelişmesi için yardım etmek. Siyasal pratiğin ve ticari işlemlerde hukukun, güçlü ve bağımsız bir yargının üstünlüğünün ve şeffaflığın gelişmesi için destek vermek. Uluslararası borsa ve sivil toplum geliştirme merkezli beceri alanlarında ileri mesleki eğitim programları düzenlemek¹⁸.” Bu noktada küresel güçler kendi çıkarlarını gizlerken, karşı tarafın çıkarlarını ön planda açıklamayı tercih etmektedirler: “Bu ülkeler arasında güçlü bir uluslararası ilişkiler ağı ve ticaret inşa etmek için, Doğu-Batı ekseninde istikrarlı, demokratik ve pazar odaklı Avrupa-Atlantik Topluluğu ülkeleri ile iletişim, ulaşım, eğitim, sağlık, enerji ve ticaret için gerekli altyapının geliştirilmesine yardımcı olmak. Bölgede ABD’nin ticari çıkarlarını ve yatırımlarını desteklemek¹⁹.” ABD, “İpek yolu Stratejisi” yasası ile İpek Yolu coğrafyasındaki etkinliğini pekiştirirken, anılan coğrafyada ABD yanlısı iktidarların yaygınlaştırılmasını da amaçlamıştır. Bu Amerika’nın küresel üstünlüğünü sürdürmesi açısından hayati önem taşımaktadır.

Çin’in İnisiyatifi

Bununla birlikte bazı uzmanlar Çin ile ABD arasındaki başta Suriye olmak üzere Tayvan, Güney Çin Denizi gibi birçok konuda yaşanan görüş ayrılıklarının projenin uygulanmasını sıkıntıya sokacağını savunmaktadırlar²⁰. Silahlanma yarışı her zamankinden daha karmaşık bir hâl almıştır. Asya-Pasifik ve Avrupa’da güvenliği sağlama açısından Çin-Rus ittifakı ve ABD-Japonya Japonya’nın Orta Asya Politikaları hakkında ittifakının yoğunlaştığı görülmektedir²¹. Çin ve Rusya, ulusal savunma, askeri stratejiler oluşturulması ve silah geliştirme ile ilgili olarak ikili işbirliğinin güçlendirilmesi de dahil olmak üzere önlemler almışlardır²².

Çin’in başta Asya olmak üzere dünyanın birçok bölgesine yayılan ekonomik gücü, Rusya ile olan yakın diyalogu Washington’un endişelerini artırmaktadır. Bu nedenle altmıştan fazla ülkenin Çin’in girişimine dâhil olmak istediğini açıklamasına rağmen en önemli belirsizlik; özellikle ekonomik açıdan Çin’e bağlı olan Asya-Pasifik ülkelerinin güvenliklerini ABD’ye dayamalarının potansiyel bir ittifak değişimine neden olup

18 Silk Road Strategy Act, <http://www.govtrack.us/congress/bills/109/s2749/text>.

19 Silk Road Strategy Act, <http://www.govtrack.us/congress/bills/109/s2749/text>.

20 Gelişmelere bakılırsa Obama yönetimi sırasında, ABD aktif füze saldırılarından kendi topraklarını korumak için küresel bir balistik füze savunma sistemini geliştirmektedir. Ayrıca, yurtdışı askeri üsleri ve NATO ülkelerinin yanı sıra Asya ve Orta Doğu’daki müttefiklerini korumak için bölgede kendi füze savunma kapasitesini arttırmaktadır.

21 Y. Diril, “Japonya’nın Orta Asya Politikaları”, *II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi Kongre Kitabı*, Kocaeli Üniversitesi Yayını, Kocaeli 2009, s. 910- 919.

22 Çin aynı zamanda havadan erken uyarı (AEW) ve nükleer denizaltı da dâhil olmak üzere silah sistemlerini geliştirirken kendi uçak gemisi filosunu genişletmeye çalışmaktadır. Bkz. T. Fu-sheng, “US Deployments Heralding Arms Race With China and Russia”, <http://www.wantchinatimes.com/news-subclass-cnt.aspx?id=20150614000067&cid=1703>., 14 June 2015, Erişim Tarihi 15.03.2016

olmayacağına yöneliktir²³. Bu nedenle ABD ile yakın diyalog halindeki bazı bölge ülkelerinin “Washington’a rağmen” Çin ile işbirliği yapmalarının ne kadar gerçekçi olduğu en önemli soru işaretlerinden biridir.

Buna ek olarak Pekin’in birçok bölge ülkesi ile sınır sorunlarının olması ve denizin kullanımı noktasında ihtilaflar yaşaması projeye olan ilgiyi azaltabilir²⁴. Benzer şekilde ABD ile Çin arasında yaşanan ve bölgenin diğer ülkelerinin de dâhil olduğu Güney Çin Denizi ihtilâfının çözüme ulaşması da projenin bütünüyle uygulanabilmesi açısından önemli bir unsurdur²⁵. Irak ve Afganistan başta olmak üzere Ortadoğu’da çok fazla enerji ve vakit kaybettiğini fark eden ABD, stratejik rakibi olarak gördüğü Çin’in arka bahçesi ve zayıf karnı olduğuna inandığı Güney Denizi sorununa giderek daha fazla müdahil olmaya başladı²⁶.

Bölgede var olan çatışma alanlarının ürettiği istikrarsızlık sadece Çin için değil bölgesel ve küresel düzen için de bir tehdit oluşturmaktadır. Terörizm ve bölge ülkeleri arasındaki ikili sorunların barışçıl yöntemlerle çözülmesi amacını da taşıyan İpek Yolu projesinin geleceği de bir bakıma bu gerilim alanlarından doğacak istikrarsızlıkların nasıl yönetileceği ile yakından ilgili. Çin’in Ortadoğu petrolü ve Orta Asya gazına yüksek oranda bağımlılığı da düşünüldüğünde projenin Çin için olmazsa olmaz bir jeopolitik zorunluluk olduğu göze çarpmaktadır. Buna rağmen Çin’in enerji ihtiyacı ve Uygur sorunu gibi istikrarsızlık üretebilecek siyasi sorunları fazla vurgulanmamaktadır. Hâlbuki Çin’in başını çektiği ve gündeme getirdiği böyle bir projenin bütün ayrıntıları tartışılmadan hem bölgedeki hem de bölge dışındaki ülkeleri projeye ikna etmek çok kolay görünmüyor. İpek Yolu projesi gelişmekte olan Türkiye-Çin ikili ilişkilerine yeni bir ivme kazandırabilir²⁷. Çin’in tarihî İpek Yolu’nun yeniden canlandırması çabasının altında stratejik çıkarları vardır, yani tarihteki İpek Yolu’nun etkisi ve işlevlerinden bugün ve yarın için referans kaynağını oluşturmuştur. Çin tarafı bu anlamda Türkiye ile yeni İpek Yolu projesini geliştirmeyi istemektedir. Soğuk Savaş sonrası Türk-Çin ilişkilerinde tarihî İpek Yolu’nu yeniden canlandırma söylemi yer almaya başlamıştır. Eski İpek Yolu’nu yeniden ticarî anlamda canlandıracak her iki ülke menfaatlerini sağlamayı planlamaktadır.

23 Fu-sheng, a.g.m., www.wantchinatimes.com.

24 Örneğin, Hindistan Dışişleri Bakanı Sushma Swarej’a göre; Deniz İpek Yolu Projesi’nin uygulanmasının önündeki başlıca engel Çin’in Güneydoğu Asya ülkeleri ile yaşadığı sınır anlaşmazlıklarıdır. Swarej ayrıca ülkesinin projede yer almak istediğini ancak tamamıyla taahhüt altına girmeyi reddettiğini ifade etmiştir. Bkz. Fu-sheng, a.g.m., www.wantchinatimes.com.

25 Son zamanlarda Güney Çin Denizi’ndeki artan gerginlik Asya’daki en yüksek çatışma riskini oluşturuyor. Çin ‘tarihsel olarak’ Güney Çin Denizi’nin neredeyse tamamında egemenlik iddia ederken diğer ülkeler uluslararası hukuka dayanarak bunu reddediyor. Çin’in dengelenmesi açısından Filipinler, Vietnam ve Malezya gibi kıyıdaş ülkelerin kapasitelerinin oldukça sınırlı olması, bu ülkelerin ABD’ye daha da yakınlaştığı bir fotoğrafı ortaya koyuyor. ABD bölgeye yönelik daha aktif bir politika izledikçe Çin ile daha sık karşı karşıya gelmek zorunda kalıyor. Henüz sıcak bir çatışma yaşanmamış olsa da Güney Çin Denizi’nde sular giderek ısınıyor. Çin’in izlediği bu siyaset ABD ile arasında gerginliklere sebep oluyor. Nitekim en son 27 Ekim’de ABD’nin güdümlü füze donanımlı USS Lassen Gemisi’ni Spratly (Nansha) Adaları’nın 12 mil çevresinde devriye gezmeye yollaması Çin’e bir mesaj niteliğindedir. ABD’nin bu hamlesine karşılık Çin’in ise bölgeye savaş gemilerini göndermesi gerginliği daha da tırmandırdı. Bkz. Y. Erşan, “Güney Çin Denizi’nde Çatışan Çıkarlar ve Yükselen Tansiyon”, *Analist*, www.analistdergisi.com/bolge-analizleri/asya-pasifik, Aralık 2015, *Erişim tarihi* 17 Mart 2016.

26 Türkiye’nin İpek Yolu’ndaki önemi için bkz. M. Eryiğit, “Güney Çin Denizinde Sınır Anlaşmazlıkları ve ABD-ÇHC İlişkileri’ne Etkileri”, *DÜBAM*, www.dunyabulteni.net, 2016, *Erişim Tarihi* 04.04.2016, s. 4.

27 Zan Tao, a.g.m., s. 10.

Çin Halk Cumhuriyeti, Türkistan'ı doğuya ulaştıran yeni güzergâhlarda öncü bir rol oynamıştır. Türkiye ise, "Stratejik Terminal Merkezi" olmaya aday ülkedir.²⁸ Devam eden süreçte terminal pazarı destekleyen lojistik merkezlerin alt yapısının planlanarak işletmeye açılması, dünya petrol ve doğal gaz borsasının kurularak, uluslararası ticaret, anahat ve kontrol merkezi olma özelliğine yönelik politika uygulamaları hızla hayata geçirilmelidir. Kurulacak kontrol merkezinde bilgi ağı ile oluşturulacak veri bankası, boru hatlarına ilişkin tüm bilgilerin depolanmasını sağlayarak, uluslararası doğal kaynak veri ağının merkezi olma işlevi Türkiye'nin tekelinde olacaktır. Boru hatlarının olumsuzluklarının basında çevresel etkiler gelmektedir. Sürdürülebilir kalkınma politikalarında ekolojik dengenin korunması önemlidir. Boru hatlarının geçtiği bölgelerdeki inşa işlemleri ve boru hatlarının güvenliği için oluşturulacak "güvenlik bölgeleri" tarımsal arazileri kullanılamaz hale getirebilecektir²⁹.

Yenidünya Düzeni Kurgusu İçinde İpek Yolu

Tarihin bu bölümünde en ilkel ekonomiler bile küresel, kıtasal veya bölgesel kutuplaşmaların içine girmek zorundadırlar. Gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere katkıları gerçekten çok değerlidir, ancak şimdiye kadar bu katkıların neden genellikle hep teorik boyutta kaldığını açıklayamayız. Örneğin Kafkasya ve Türkistan bölgelerinde yeni kurulan Cumhuriyetler ekonomide ve eğitimde yatırım yapmak yerine, siyasal yöntem sorunlarıyla uğraşırken, küresel güçler onları dar bir alana sıkıştırmaktadır. Neo-liberalizm gerçekten de Sovyet sonrası Cumhuriyetlere SRS kapsamında nazari olarak çeşitli yanıtlar içeren yöntemler önermiştir: "İpek Yolu üzerinde bulunan halklar arasında tarihi ve ekonomik ilişkilerin restorasyonu ile karşılıklı işbirliğini teşvik etmek, bu halkların egemenliklerinin yanı sıra demokratik ve piyasa reformlarının başarıya ulaşmasında önemli bir unsurdur. Güney Kafkasya ve Orta Asya ile Batı ülkeleri arasında güçlü siyasi, ekonomik ve güvenlik bağlarının geliştirilmesi güney, kuzey ve doğudan siyasi ve ekonomik baskılara karşı savunmasız olan bu bölgede, istikrarı teşvik edecektir. Güney Kafkasya'da ABD ile yakın ittifak arayan laik Müslüman ülkelerin birçoğunun İsrail ile aktif ve samimi diplomatik ilişkileri var. ABD'nin dış politikası, serbest piyasa ekonomileri ve insan hakları ile birlikte Güney Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin bölgesel ekonomik bütünleşmesinin yanı sıra ekonomik ve siyasi bağımsızlığını desteklemeye hedeflenmelidir³⁰." Bu tür hedefler bence bu ülkelerin ekonomik açıdan ulaştıkları refah seviyeleriyle açıklanabilir. Burada yoksullar için söylenen "Hiç yoktan iyidir" tabirini kullanmak yerinde olur sanırım. Yine de gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkeler üzerindeki sosyo-ekonomik işlevlerini küçümsememek gerekir.

IMF ve Dünya Bankası "serbest piyasa ekonomilerini" teşvik eden ve sürekliliğini garanti altına almaya çalışan SRS'nin vazgeçilmez organlarıdır: "Güney Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinde açık piyasa ekonomileri ve açık demokratik sistemlerin geliştirilmesi,

28 M. Bakırcı, "Coğrafi Açısından Anadolu'nun Tarihi Ulaşım Ağı ve İpek Yolu", *Avrasya Etüdüleri İpek Yolu Özel Sayısı*, Hangar Marka İletişim Reklam Hizmetleri Yayıncılık Ltd. Şti., Ankara 2014/1, s. 63-86.

29 A. Orhan, "Yeni İpek Yolları: Boru Hatları ve Terminal Pazarlar", *EconAnadolu 2011: Anadolu International Conference in Economics II*, Eskişehir 2011, s. 12; M. B. Ekinci, "The Silk Roads From Past to the Future and Their Interactions With the Foreign Trade of Turkey", *Avrasya Etüdüleri İpek Yolu Özel Sayısı*, Hangar Marka İletişim Reklam Hizmetleri Yayıncılık Ltd. Şti., Ankara 2014/1, s. 29-32.

30 Silk Road Strategy Act, <http://www.govtrack.us/congress/bills/109/s2749/text>.

uluslararası özel yatırım, artan ticaret ve dünyanın geri kalanı ile ticari etkileşimlerin diğer formları için olumlu teşvikler sağlayacaktır³¹.”

Demek ki, batılı küresellerin başlıca işlevinin sistem ihraç etmek olduğu söylenebilir. Söz konusu devletlere miras kalmış olan geleneksel Sovyet iktisadi kuramlarının önermelerinin genellikle yetersiz kaldığını gözlemleyen liberal küreseller, bu açığı doldurmayı kendi stratejik hedeflerine ulaşmada, bir imkân ve fırsat olarak değerlendirmeye gayret göstermişlerdir. Bu ekonomik işbirliği ve yardım süreci siyasi ve askeri sonuçları bakımından liberal sistemi korumaya yönelik tekniklerden birisidir.

Bu noktada yeniden gelişmeleri militarizasyona dönüştüren birliktelik sorununa rücu etmiş oluyoruz. SRS altındaki militarizasyon süreci, geniş ölçüde Çin, Rusya ve İran'a karşıdır. SRS şu çağrıyla yapmaktadır: “Güney Kafkasya ve Türkistan ülkeleri ile Batı arasında güçlü politik, ekonomik ve güvenlik bağlarının geliştirilmesi, bu bölgede güney, kuzey ve doğudan gelecek politik ve ekonomik baskılara karşı son derece hassas olan istikrarı teşvik edecektir³².”

Kısacası stratejistler, Güney Kafkasya ve Türkistan enerji kaynaklarına erişimin, bir alternatif olarak ABD'nin Ortadoğu bölgesinden gelen enerjiye bağımlılığını azaltmaya yetecek kadar petrol üretebileceği gözleminden yola çıkmalıdırlar. SRS 'de bu konuda şu ifadeler yer almaktadır: “Güney Kafkasya ve Orta Asya bölgesi, ABD'nin Basra Körfezi bölgesindeki enerjiye bağımlılığını azaltmak için yeterli miktarlarda petrol ve gaz üretebilir³³.”

Fakat bunun yanında, küresel güçlerin stratejilerinin gerçek bir tarihsel aşama ve dönüşüm kaydettiklerini de ilave etmek zorundayız. Konuyu daha genel bir bağlamda ifade etmek istersek, Yeni İpek Yolu literatürünün önemli bir kısmı, insani yardım adı altında yapılan açıklamalardan ibarettir, fakat aslında askeri ve siyasi hedefler arz etmektedir: “Bu alt bölümde insani yardım terimi gıda, ilaç, tıbbi malzeme ve teçhizat, eğitim ve giyim ihtiyaçları da dâhil olmak üzere insani ihtiyaçları karşılamak için yardım anlamına gelir. Destek faaliyetleri: Çatışma kurbanlarına insani ihtiyaçların sağlanması. Evlerinden ve yerlerinden edilmiş kişilerin ve mültecilerin dönüşünü kolaylaştırmak. Savaşın tahrip ettiği konutların ve ekonomik altyapının yeniden yapılandırılmasında yardımcı olmak. Amerika Birleşik Devletleri, Güney Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinde muharipler arasında varılan barış anlaşmalarını uygulamak için tarafsız, çok uluslu barış güçlerinin kurulmasını desteklemesi gerektiğini Kongrede duyurmuştur³⁴.”

Tarih bilimi yerinde bir ihtiyatlılıkla tahlil içerikli açıklamaları tercih etmektedir. Yukarıdaki önermeleri deneme teşebbüsleri ise bu projelerin yanlış oldukları kanıtlanmadığı sürece, insancıl görülmektedir. Ancak, tecrübe safhasında, bazen bir bölgeye yapılan askeri müdahalelerin sonunda tam tersine gayri insani durumların ortaya çıktığı görülmektedir.

31 Silk Road Strategy Act, <http://www.govtrack.us/congress/bills/109/s2749/text>.

32 M. Chossudovsky, “Avrasya Koridoru: Boru Hattı Jeopolitiği ve Yeni Soğuk Savaş”, <http://www.koxuz.org/anasayfa/node/1921>, Erişim Tarihi 15.03.2016.

33 Silk Road Strategy Act, <http://www.govtrack.us/congress/bills/109/s2749/text>.

34 Silk Road Strategy Act, <http://www.govtrack.us/congress/bills/109/s2749/text>.

Mesela SRS, Moskova'ya karşıdır ve yeni dünya düzeninde eski Sovyet Cumhuriyetlerinin, Çin, Rusya ve İran ile siyasi ve askeri işbirliği bağları oluşturmalarını önleme amacını taşımaktadır³⁵. Bu bakımdan, 1997'de kurulan GUAM³⁶'ın oluşumu, eski Sovyet cumhuriyetlerini ABD ve NATO ile askeri işbirliği anlaşmalarına dâhil etme amacına yöneliktir. Bu şekilde bu ülkelerin Rusya Federasyonu ile olan bağlarını tekrar oluşturmaları da engellenecekti.

Demek ki, bu şekilde geliştirilmiş olan yeni dünya düzeni kuramının, pratikte 1999 SRS bildirgesi altında, Güney Kafkasya ve Türkistan ülkeleri ile ilişkisinin düşünüldüğünden daha fazla olduğu görülmektedir. Yine de SRS kuramının yukarıdaki ülkelerin Sovyetlerden sonraki yaşam standartlarını bir miktar yükselttiği konusunda olumlu şeyler söylenebilir. Ne olursa olsun küresel stratejilerin, çok değerli fonksiyonlarını yerine getirecek politikalar üretmelerinin kaçınılmaz olduğu düşüncesindeyiz.

ABD, 1999'dan sonra SRS ile son derece iyi politik araçlar üretirken, Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takip eden ilk yıllarda Türkistan bölgesi ile öncelikli olarak ilgilenmemiştir. 1990'lı yıllar boyunca Irak'ın Kuveyt'i işgali ile ortaya çıkan Körfez savaşları ile Bosna ve Kosova olaylarının ölümcül sonuçlara yol açacağı görülmüştür. Washington bu gelişmelerle meşgul olurken, NATO'nun yeniden yapılandırılması gündeme gelmiş ve Türkistan bölgesi önemi bakımından ikinci sıraya düşmüştür. Ancak, Rusya'nın 1993'de ilan ettiği "Yakın Çevre Doktriniyle" etkinliğini tekrar arttırma çabası içerisine girmesi, Kafkasya ve Türkistan jeopolitiğini ön plana çıkardı. Avrupa Birliği'nin TRACECA³⁷ ve INOGATE³⁸ projelerini geliştirmesi, Çin'in bölgede etkin olmaya başlaması, ABD merkezli petrol şirketlerinin bölgede artan çıkarları gibi faktörler 1990'ların ortalarından itibaren ABD'nin bölgeye ilgisini yavaş yavaş artırdı³⁹.

ABD enerji kaynaklarına yönelik büyük bir ilgi duyduğu Ortadoğu'da gerçekten ciddi ve somut güçlüklerle karşı karşıya kaldı. Buna karşılık ABD'nin 1990'ların ortalarından itibaren şaşırtıcı bir şekilde Kafkasya ve Türkistan'daki çıkarlarına yöneldiği görülmektedir. 1998 Ulusal Güvenlik Stratejisi bu konuya önemle eğildiklerinin belgesidir: "İstikrarlı ve miireffeh Kafkasya ve Orta Asya, Akdeniz'den Çin' e uzanan geniş bir bölgede istikrar ve güvenliğe katkı sağlayacak ve Kafkasya gaz ve petrol rezervlerinin, ABD'nin muazzam ticari katılımıyla dünya piyasalarına aktarılmasını mümkün kılacaktır. Bu bölgedeki ülkelerde demokratik ve ekonomik alanda gerçekleştirilmesi gereken reformlar vardır. Bütün bunlar Amerikan çıkarları için önemlidir. Bu hedeflere ulaşılabilmesi için milyarlarca doların bölgeye akmasını sağlıyoruz⁴⁰."

35 M. Chossudovsky, *America's War on Terrorism*, Global Research, Quebec 2005, s. 69.

36 GUAM, Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova tarafından bölgesel bir ittifak olarak doğmuş, Nisan 1999'da Washington'da yapılan NATO zirvesinde Uzbekistan (Özbekistan)'ın katılımı ile GUUAM'a dönüşmüştür. TRACECA'nın canlandırılması başlıca hedefleri arasındadır. Bkz. B. Çörten, *Güncel Karadeniz Jeopolitiği*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2009, s. 26.

37 Avrupa-Kafkasya-Asya Taşıma Koridoru (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia, TRACECA) geniş bilgi için bkz. E. Tutar, F. Tutar, M. V. Eren, "Uluslararası Ulaşım Koridorunda Yeni Bir Açılım:TRACECA Projesi ve Türkiye"*Mevzuat Dergisi*, Sayı 139, www.mevzuatdergisi.com, Temmuz 2009.

38 Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşıma (Intersate Oil and Gas Transport to Europe, INOGATE).

39 Ş. Amanov, *ABD'nin Orta Asya Politikaları*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2007, s. 96; Çörten, *a.g.e.*, s. 10.

40 The White House, *National Security Strategy for a New Century*, Washington Ekim 1998, s. 39-41.

Sovyetlerin Türkistan bölgesinde yol açtığı boşluğun ABD tarafından doldurulması ile ilgili tezler ortaya atıldı. Bu görüşleri savunanlar, bu alanlarda Türkiye'nin etkili olmasını istemekteydiler. Enerji koridorlarının merkezinde bulunan Türkiye'nin, jeo-politik ve jeo-ekonomik tercihin vazgeçilmez unsurlarından biri olduğu doğrudur. Fakat Türkiye'nin ABD'nin öngördüğü gibi dev boyutlu uygulamalı proje örnekleri yoktu. 1990'lardan bu yana ABD'nin ulusal güvenlik stratejisi belgesine ve İpek yolu stratejisi yasasına eşdeğerde bir proje de ortaya çıkmamıştır. Bu nedenle ABD'nin Avrasya politikasının esası, enerji koridorlarını kontrol etme ve Türkiye'yi oyalama politikası olarak görülmektedir. Sovyetlerin dağılmasından bu yana Türkiye, bir ölçüde elinden geleni yapmış, fakat Kafkasya ve Türkistan ülkelerinde aktivitesini yükseltebilecek alternatif stratejiler geliştirmekten ziyade mevcut durumlara intibak etmekle yetinmiştir⁴¹. Bu cümleden olarak Türkiye, geniş Hazar Havzası hidrokarbon kaynaklarının doğrudan Batı pazarlarına ulaştırılmasını öngören ve 21. Yüzyılın İpek Yolu olarak sunulan Doğu-Batı Enerji Koridorunun gerçekleştirilmesine ön ayak olmuştur⁴². Her şeye rağmen ABD stratejisinin de, yukarıda belirtilen hedefleri yakalayabildiği söylenemez⁴³.

Avrupa Birliği ve Yeni İpek Yolu

Yeni İpek Yolu Stratejisi, şimdi tanımlandığı şekliyle geleneksel alanından daha geniş kapsamlıdır ve Avrupa Birliği'ni de ticâri, ekonomik, stratejik ve askeri olarak çok yakından ilgilendirmektedir⁴⁴. Bu noktayı biraz açmamız gerekiyor. Avrupa Birliği adındaki uluslar konfederasyonunun, eski Sovyet coğrafyasındaki tarihsel evrimin izini sürmesinin dikkat çekici yanı kapitalist bir kalıba ya da serbest piyasa şablonuna uymayan toplumsal gerçeklikleri dönüştürmeye çalışmalarıdır. Bu tür modeller, kendi kuralları olan iki ya da daha fazla küresel oyuncunun karşılıklı ilişkileri arasında kalırlar ve kuşkusuz hepsi birlikte genel kuralları olan bir büyük oyunun parçası olurlar. Bazı modellerin, yan yana

41 İ. Kalaycı, "Deniz Ticareti ve Küresel Mali Kriz: İpek Yolu'nda Türkiye İçin Yeni Stratejiler", *Avrasya Etüdüleri İpek Yolu Özel Sayısı*, Hangar Marka İletişim Reklam Hizmetleri Yayıncılık Ltd. Şti., Ankara 2014/1, s. 87-122.

42 16 Haziran 2006 tarihinde, Kazakistan Bakü Tiflis Ceyhan petrol boru hattı projesine resmi olarak katılmıştır. Bkz. T. C. Dışişleri Bakanlığı, Ocak 2009, s. 2.

43 Örneğin bu süreçte Kırgızistan, Moskova ile ittifak kurdu. 2005 yılı içerisinde Özbekistan lideri Kerimov, SOROS Vakfı'nın faaliyetlerini ülkesinde yasakladı. Bu gelişme üzerine, ABD, Özbekistan'a her yıl yapmış olduğu ekonomik yardımı durdurduğunu açıkladı. Özbekistan, ABD'nin hareket tarzına karşı, Rusya Federasyonu ile askeri ve ekonomik işbirliğine gitti (Kodaman-Birsel, 2006, 433.). Bu gelişmeler sonucunda Mayıs 2014'te kurulan Avrasya Ekonomik Birliği'ne 2015 itibarıyla Rusya, Ermenistan, Belarus, Kazakistan ve Kırgızistan üyedir Birlik 170 milyon kişilik bir pazarda, mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımını öngörüyor bkz. *Turkic-Weekly-8-Turkce*, Erişim Tarihi, 2015/8.016, s. 3.

44 Avrupa Birliği Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini'nin görüşlerine bakarsak iktisadi ve güvenlik ufku bütün Avrupa'yı da ilgilendirmektedir. "AB'nin, Asya ile ilişkilerinde önemli stratejik çıkarları ve Çin'in reform çabaları da dâhil olmak üzere Asya ekonomilerinin devam eden başarısında büyük bir pay vardır. Ancak AB, aynı zamanda siyasi ve güvenlik gerginliklerinin yansımalarına açıktır. Bölgedeki anlaşmazlıklar ve çatışmalar, ticaret yolları, finansal aktörler ve AB için büyük önem taşımaktadır. Önümüzdeki zorluk ise kararlı ve yapıcı siyaset ve güvenlik aktörü olarak AB'yi konumlandırma sırasında, ekonomik fırsatları ve bölgedeki büyüme erişimini maksimize etmektir. Jeopolitik gerilimlerin giderek yükseldiği bölgede AB'nin Güneydoğu Asya Ülkeleri İşbirliği Örgütü (ASEAN) ile işbirliği önemlidir ve güçlendirilmelidir. Son olarak, AB'nin Çin'in 'İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve Yeni Deniz İpek Yolu' olarak bilinen ASEAN'ın girişimlerinin sunduğu fırsatları değerlendirmesi gerekir". *Avrupa Dış İlişkiler Servisi*, 30 Haziran 2015; Y. Şahin, "AB, Dış ve Güvenlik Politikasında Küresel Strateji İçin Dügmeye Bastı", *IKV Değerlendirme Notu*, Sayı 137, www.ikv.org.tr, Temmuz 2015, *Erişim Tarihi* 22 Mart 2016, s. 4.

oynanan oyunlar arasında ilişkiler geliştirirken temel oyun kurucuya mecbur oldukları varsayılmaktadır⁴⁵. Gerçekten de strateji konusunda uzman kişiler arasında eski Sovyet cumhuriyetlerinin pazar dışı yönleri ile enerji kaynakları ve üretimleri arasındaki ilişkiler hususlarında derin tartışmalar yapılmaktadır.

Stratejistler bu tür durumları iyi bilirler, çünkü Sovyet toplumundan kapitalist topluma geçişte yaşanan zorluklar ve gereksinimler, onları bu alanın içine sürüklemiştir. Görülüyor ki, Yeni İpek Yolu ile ilgili projeler bu coğrafyadaki ülkelerin ortak çıkarlarını göz önüne aldıkları ölçüde değerli olmaktadır ve bu projelerle ilintili olan ülkeler de bunlardan yararlı toplumsal ve ekonomik sonuçlar elde etme imkânına sahiptirler. Bazı ülkeler bu sürecin belli bir noktasında duraklamış görünürken, başka ülkelerin eski İpek Yolu'ndan ilham alarak nakil ve ulaşım hatları konusunda ürettiği projelerle ilgilenmezlik edemez. Bu tür ülkelerin üretecekleri stratejiler onları kendiliğinden Yeni İpek Yolu'nun geniş alanına sokacaktır.

Mogherini'ye göre günümüzde terör örgütlerinin kök saldıği kontrolsüz bölgeler (*ungoverned spaces*) artmış, küresel güç dengeleri değişmiştir. Tek bir devletin başat güç konumunda olmadığı ve yeni güçlerin yükselişe geçtiği daha karmaşık bir dünyada yaşamaktayız. Mevcut konjonktür, AB için zorluklar ve sınamalar ortaya koymakla birlikte birtakım olası fırsatlar da sunuyor. Söz konusu zorluklar ve fırsatlar beş coğrafi bölgeye göre şu şekilde gruplanıyor: Komşu Ülkeler, Kuzey Afrika ve Orta Doğu, Afrika, Atlantik Ortaklığı, Asya⁴⁶.

AB'nin yeni dünya düzeninin ortaya koyduğu tehdit ve fırsatlara proaktif şekilde cevap verebilmesi, Yüksek Temsilci'nin de belirttiği gibi, politika yönünün yeniden belirlenmesi, esnekliğin ve koordinasyonun artırılması, azalan etki gücü ve kapasite açığının ele alınmasına bağlı olacak. AB kurumları ve üye devletler, stratejik gözden geçirme sürecinde bir araya gelerek, küresel konjonktürün ortaya koyduğu yeni gerçeklikler ışığında birliğin dış politika önceliklerini ve hedeflerini yeniden tanımlayacaklardır.

Tanımlanması bir hayli zor olmakla beraber bu türdeki projeler, tarihsel açıdan oluşturacakları ekonomik dönüşümlere ışık tutabildikleri ölçüde anlamlıdır. Bu sürecin

45 Zbigniew Brzezinski'nin *Büyük Satranç Tahtası*'nda işaret ettiği gibi "ABD'nin Kuveyt, Meksika Korfezi ve Kuzey Denizi'ndekileri açık farkla geride bırakabilecek enerji rezervlerine sahip Kafkasya ve Türkistan bölgesinde temel oyun kurucu olabilmek için önüne çıkan tüm fırsatları değerlendirmesi ve sonunda bölgeye yerleşmesi gerekmektedir" Bkz. Brzezinski, *a.g.e.*, s. 98. Brzezinski bu öngörüyü ileri sürerken, bu coğrafyadaki ülkelerin toplumsal ve siyasal dinamiklerinin analizlerini de yapmıştır.

46 Mogherini'ye göre, Asya ekonomilerinin başarısının ve Çin'in reform çabalarının sürmesi, AB'ye yarar sağlayan gelişmeler olarak öne çıkıyor. AB'nin bölgede karşılaştığı başlıca zorluk ise bir yandan ekonomik fırsatlara erişimi artırılırken, diğer yandan da güvenlik ve siyaset alanında yapıcı bir aktör olarak konumlandırılması oluşturuyor. AB'nin başarılı entegrasyon modeliyle Asya'da bölgesel işbirliği hareketlerine sunabileceği desteeğe dikkat çeken Mogherini, jeopolitik gerilimlerin giderek yükseldiği bölgede AB- Güneydoğu Asya Ülkeleri İşbirliği Örgütü işbirliğinin önemli olduğunu ve AB'nin bölgesel güvenlik örgütleriyle işbirliğini güçlendirmesi gerektiğini ifade ediyor. Raporda, ASEAN'ın girişimleri ve Çin'in İpek Yolu Ekonomik Kemer Projesi'nin sunduğu fırsatları değerlendirmesi, bir yandan da bunların Dünya Ticaret Örgütü kuralları, sosyal ve çevresel standartlar ile uyumlu olduğunu teyit etmesi gerektiği belirtiliyor. Bkz. Şahin, *a.g.m.*, s. 4; R. F. Hopkins, R. W. Mansbach, "Globalization, Central Asia, and the Future of Global Politics", *II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi Kongre Kitabı*, Kocaeli Üniversitesi Yayını, Kocaeli 2009, s. 16-39.

İNİNDE DOĞAL OLARAK KALKINMA İKTİSATÇILARINI İLGİLENDİREN SOVYETLERİN DAĞILMASINDAN ÖNCEKİ UZUN DÖNEM DE VARDIR. BÖLGEYE YÖNELİK OLARAK GELİŞTİRİLEN TRACECA PROJESİ, ASYA CUMHURİYETLERİNİ KAFKASYA ÜZERİNDEN AVRUPA'YA BAĐLAMAYI HEDEFLEYEN AĐIRLIKLI OLARAK DEMİRYOLU OLMAK ÜZERE TÜM ULAŞIM SİSTEMLERİNİ KAPSAYAN BİR DOĞU-BATI KORİDORUDUR⁴⁷ TRACECA, ULUSLARARASI KURULUŞLARDAN BÜYÜK MALİ VE TEKNİK DESTEK ALAN AVRASYA BÖLGESİ ULAŞIM KORİDORUYLA İLGİLİ TEK PROJEDİR. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN YENİ BAĞIMSIZ DEVLETLERE YÖNELİK POLİTİKASININ TEMEL TAŞLARINDAN BİRİ OLAN TRACECA PROGRAMI, "21. YÜZYILIN İPEK YOLU PROJESİ" OLARAK ADLANDIRILMAKTADIR⁴⁸. ÖZELİKLE SINIR GEÇİŞLERİNİN, TRANSİT TAŞIMACILIĞIN, BÜROKRATİK İŞLEMLERİN KOLAYLAŞTIRILMASI, LİMAN, KARAYOLU VE DEMİRYOLLARININ MODERNİZASYONU GİBİ KONULARDA ÇOK VERİMLİ SONUÇLAR ORTAYA ÇIKARILIR.

Sonuç

Bu çalışmada Modern İpek Yolu stratejileri, Trans-Avrasya güvenlik sistemleri kapsamında incelenmiştir. Bu amaçla çalışmanın alt başlıkları altında ABD, AB ve Çin'in Yeni İpek Yolu stratejileriyle ilgili çözümlenmeler yapılmıştır.

1990'lardan bu yana geçen zaman dilimi içerisinde 21. Yüzyılın tek kutuplu şeklini düşünmek, Yenidünya Düzeni için stratejiler üretmek, ülkeler için kesinlikle zorunlu hale gelmiştir. Bir yandan Sovyet Dünyası çökerken, bağımsız kalan ve tarihî İpek Yolu üzerinde bulunan geniş coğrafyalardaki ülkelerin Yenidünya Düzenine ayak uydurmakta en ağır ekonomik, siyasal ve sosyal sorunlarla karşı karşıya kaldıkları ve kendilerini çaresiz durumda buldukları gün gibi aşikârdır. Bu süreçte bizâtihi Rusya ve Çin dahî sarsılırken, söz konusu ülkelerin batı ile arasındaki ekonomik entegrasyonun sağlanması için Yeni İpek Yolu'na her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda transit koridorlar altyapı yatırımlarıyla ıslah edilmelidir. Afganistan başta olmak üzere, bölge ülkelerine demiryolu yatırımı yapılmalıdır. İpek Yolu koridorunda lojistik merkezler kurulması gerekmektedir. Orta Asya bölgesinde ulaştırma ağlarının geliştirilebilmesi için tüm ilgili ülkelerin bütünsel olarak yapıcı perspektifine ihtiyaç vardır. Türkiye, ilgili Orta Asya ülkelerini bir araya getirmekte öncü rol oynayabilir. İpek Yolu ekonomilerinin gelişmesi ile dünya ekonomisinde az gelişmişlik ve yoksulluk sorununun azalacağı ve bunun dünyanın geri kalmış bölgelerindeki ekonomik yoksulluğun giderilmesinde yardımcı olacağı görülmektedir.

Yeni İpek Yolu Projesi, Çin'i çok yakından ilgilendirmektedir. Bununla birlikte Çin'in artan ekonomik gücü kuşak üzerindeki ülkelerde güvenlik endişesi yaratmaktadır. Bunun nedeni tarihî geçmişte Çin'in ekonomik baskısı altında yaşayan birçok ülkenin bunun tekrerrütmesinden kuşku duymalarıdır. Başlangıçta projede esâmesi okunmayan Rusya'nın Çin ile ittifakının sonuna kadar sürüp sürmeyeceği ise tartışılmaya devam etmektedir.

47 S. Kuşçu, "Avrupa Birliği, Avrasya Ulaştırma Politikaları ve Bölge Ekonomilerine Muhtemel Yansımaları", *International Conference on Eurasian Economies*, Almaatı, Kazakistan, 11-13 Ekim 2012, s. 456; A. Üzümcü, S. Akdeniz, "Yeni İpek Yolu: TRACECA ve Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi", *Avrasya Etüdleri İpek Yolu Özel Sayısı*, Hangar Marka İletişim Reklam Hizmetleri Yayıncılık Ltd. Şti., Ankara 2014/1, s. 194; Tutar-Tutar-Eren, a.g.m., www.mevzuatdergisi.com.

48 Tutar-Tutar-Eren, a.g.m., www.mevzuatdergisi.com.

ABD'nin İpek Yolu kuşağındaki yönetimlere bakışı bazı parametrelere göre tayin edilecektir. Bu değişkenler arasında, Rusya'nın bölgedeki tutumu, Çin-Rus stratejik ittifakının geleceği ve Şangay İşbirliği Örgütü'nün entegrasyon düzeyi gibi unsurlar öne çıkmaktadır.

Tarihi İpek Yolu'nun geçtiği önemli transit merkezlerden biri de Türkiye'dir. Türkiye, Çin ile işbirliği yapabilecek müsait altyapıya ve şartlara sahiptir. Çin'den başlayıp Türkiye'den geçerek Avrupa'ya ulaşacak demiryolu hattı çok tercih edilecek bir projedir.

KAYNAKÇA

ALVIN CHENG-HIN LIM, "China And The Eurasian Economic Union: Prospects For Silk Road Economic Belt-Analysis", *Eurasia Review A Journal of Analysis And News*. www.eurasiareview.com/14052015-china-and-t-, *Erişim Tarihi 10. 03. 2016*.

AMANOV, Ş., *ABD'nin Orta Asya Politikaları*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2007.

Avrupa Dış İlişkiler Servisi, "The European Union in a Changing Global Environment", http://eeas.europa.eu/docs/strategic_review/eu-strategic-review_strategic_review_en.pdf, *Erişim tarihi: 25 Mart 2016*.

AYAN, E., "İkinci İpekyolu ve Karadeniz Ticareti Stratejisi: Kuramsal Analiz", *Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik*, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2013.

AYAN, E., "Avrasya'da Değişen Dengeler Üzerinde Oynanan Küresel Oyunlar", *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2010, Sayı 1, s. 37-54.

BAKIRCI, M., "Coğrafi Açından Anadolu'nun Tarihi Ulaşım Ağı ve İpek Yolu", *Avrasya Etüdüleri İpek Yolu Özel Sayısı*, Hangar Marka İletişim Reklam Hizmetleri Yayıncılık Ltd. Şti., Ankara 2014/1.

BAŞYURT, E., "Hindistan, İpekyolu'nu arıyor", *Aksiyon*, 1997.

BRZEZINSKI, Z., *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Stratejik Gereklilikleri*, Çev. Y. Türedi, İnkılâp Yayınevi, İstanbul 2005.

China.org.cn, 1 November 2013.

CHOSSUDOVSKEY, M., *America's War on Terrorism*, Global Research, Quebec 2005.

CHOSSUDOVSKEY, M., "Avrasya Koridoru: Boru Hattı Jeopolitiği ve Yeni Soğuk Savaş", <http://www.koxuz.org/anasayfa/node/1921>, *Erişim Tarihi 15.03.2016*.

ÇAĞRI, E., "ABD'nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül'ün Etkileri", *Uluslararası İlişkiler*, Güz 2007, Cilt 1, Sayı 3, s. 123-149.

ÇÖRTEN, B., *Güncel Karadeniz Jeopolitiği*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2009.

DİRİL, Y., “Japonya’nın Orta Asya Politikaları”, *II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi Kongre Kitabı*, Kocaeli Üniversitesi Yayını, Kocaeli 2009.

Dünya Bülteni Araştırma Masası, 1-18.